

Az imádságos *elmélkedésben* az ember életének értelmi középpontjára összpontosítja figyelmét, visszaszorítja a hétköznapi szétszórt-ságát, felületességét és nyugtalanságát, és engedi magában feltörni a lét alapvető élményeit: az egyedüllet, a remény, a félelem, az öröm, a boldogság, a szeretet és a barátság utáni vágy élményeit. Az ilyen egzisztenciális összeszedettség igazi teljes-személyi élmény. Nem alkot elnagyolt elméleteket a létnek ezen elemi élményeiről, hanem egyszerűen „megéli” őket. Az elmélkedésben az ember ismét kibányássza a lélek mélyéről azokat az elemi élményeket, amelyeket a hétköznapi zűrzavara eltemetett, s addig küzd, amíg csak meg nem találja a létező eredeti viszonyulást. Minden rendszeren, minden iskolás véleményen és megfogalmazáson túl újra megsejti az élet értelmét.

Kiindulva ebből a magatartásból, amely a titokkal való közvetlen kapcsolatból fakad, imádságos elmélkedésben szeretnénk most reményünk isten-emberi forrásain elgondolkodni. A keresztény élet a *remény gyümölcse*. Lényegében nem más, mint a jövőbe tekintés, a jövőre irányulás, az ismeretlenbe való elindulás, exodus. Krisztus előttünk ment az abszolút jövő titkába. A „valamire való várás” az életnek az a közege, a létnek az a hangulata, amelyben a keresztény ember megismerkedik hitének tulajdonképpeni tartalmával.

Az Újszövetség üzenete lényegében ez: Krisztusban teljesen új lét-dimenzió nyílt meg, a mennyország. Ez a mennyország nő és érlelődik Isten gyermekeiben, Krisztus testvéreiben. Ettől kezdve az ember nem érthető meg egyszerűen földön való létezéséből. Isten az embert a mennyországra tervezte, vagyis egy olyan állapotra, amely közel van ugyan, s mégis távol. Mindaz, ami a mennyország előtt történik, az a keresés és tapogatózás, amely az emberiség és minden egyes ember történetét alkotja, csak születés. A világ a maga teljességében csak akkor jön majd létre, ha az ember átlépte a mennyország küszöbét. A szó igazi értelmében tehát még nem élünk. A lényegét még nem látjuk, nem halljuk és nem értjük. Az élet még nincs „itt”, csak reményként közeledik felénk. A „*remény teológiájá*”-nak egzisztenciális előfeltételeit megfontolni, nem jelent kevesebbet, mint felvázolni azt a dinamikát, amely az egész keresztény mivoltot eltölti. Első elmélkedésünkben legyen szabad, rendszertelen egymásutánban, „a keresztény reményben való gondolkodás” néhány előfeltételét felsorolni.

Az első a *kérdéznitudás*. Hogy az ember kitörhessen a pusztá „létért való küzdelem” korlátai közül, ismét és ismét arra kell törekednie,

hogy megtapasztalja életének és gondolkodásának törekeny voltát. Be kell látnia, hogy az emberi éleslátásnak semmiféle törekvése, semmiféle „számítás“ és „tervezés“ nem tud felvilágosítást adni arról a mély értelemről, amely a világmindenségben uralkodik. A *kiszámíthatatlan*, a távoli és elérhetetlen az, ami a tulajdonképpeni értelmet adja. A válasz utáni kutatás felemeli az embert az „esetleges“ fölé, általa kezd „reménykedő ember“-ként élni, és általa áll a „kiszámíthatatlan“ elé. A „felelet“ mindig személyes élményt jelent, amely azonban mindig telve van bizonytalansággal és veszéllyel is. Sokszor mélyértelmű, de nem vállalhatunk érte garanciát. Az a törekvés, hogy az ember „befogja“ gondolataiba a „reménység Istené“-t, olyan kísérlet, amely az embert mindig valami új, valami meglepő, valami egyszeri elé állítja, sőt képes őt egészen a lét széléig sodorni. Az ilyen ember a lét „terra incognita“-ja felé fordítja tekintetét. Az emberi válasz azonban sohasem jelent „birtoklás“-t, hanem állandó fejlődést és útonlevést.

Ezzel a titkunkról szóló elmélkedésünk egyik leglényegesebb elemére bukkantunk. A „látás“-t nem lehet egyes tapasztalatokból összerakni, nem lehet tanítani, sem másnak átadni, hanem őseredeti valóságként bele van ágyazva az emberi lélekbe. Nem részlet-összefüggésekre vonatkozik, hanem a reményben horgonyzó ígélet egészére és egyszerűségére. Nem bizonyít semmit, de utat nyit a meg-nem-ismerhető felé. Az ember a világ legegyszerűbb dolgaiban és mozdulataiban valami olyasmit tapasztal meg, ami magában véve már tökéletes. Így alakul ki imádságos szemléletünkől az, amit minden bensőséges ember ismer: Isten országa, a veszély és a kockázat, a mindig újrakezdés és újjálevés, a nyílt szellem és bensőség, egyszerűval: a remény országa. Ez az ország a „szent bizonytalanság“ országa. A teremtőerő mindig valahol a lét szélén található meg. Aki nem adja oda lelkét, nem juthat el még saját lelkéig sem, s nem adhatja Istennek sem. A reménynek ilyen megfontolása és szemlélete talán a „ma“ kereszténységének legkeresztényibb feladata. Vagyis: gondolkodásunk és szemlélődésünk által egységet teremtini a felületes kettősségből; értelmet hordozó egységet hozni a világba; ismét és mindig mélyebben leszállni a dolgoknak abba a hatalmasan váltakozó mélységébe, amelyet Istennek nevezünk.

A gondolkodó keresztény embernek imádságos kérdésfeltevése mindig újra olyan mondatokban kristályosodik ki, amelyek az emberi nyelvnek ezt a két, sorstól sújtott szavát tartalmazzák: „*miért*“ és „*En*“ (számos variációjukkal együtt). „*Miért* kényszerítették rám a létet? *Miért* nem kérdeztek meg engem? *Miért* ragadja el a halál életem végén mindazt, amit egész idő alatt építettem, amiért dolgoztam és amit megszerettem? *Miért* enged Isten ennyi szenvedést? *Miért* nem segít éppen akkor, amikor legjobban rászorulunk segítségére? *Miért* kell tehetetlenül néznünk, hogyan gyötrődnek a kín és kétségbeesés, a féle-

lem és aggodás óceánján — talán egy örökkévalóságon — keresztül azok, akiket annyira szeretünk? Van még ebben az életben egyáltalán valami ígéretes? Milyen Isten az, akinek ilyen megaláztatások árán ki vagyunk szolgáltatva?!“

S a kérdések így mennek tovább, így dolgoznak bennünk, s így zavarják biztonságunkat. Annyira eluralkodnak rajtunk, hogy hitünk ingadozni kezd, hogy bolondoknak tartjuk önmagunkat, ha továbbra is hiszünk. De éppen a megdöbben, kétkedő és kereső kérdésnek ez a keserősége, — éppen ez a titkon való elgondolkodni-tudás, a reményben való gondolkodás előfeltétele. A kérdésre való állandó ösztönzés igazi kiváltságot jelent: kegyelem is, feladat is egyszerre. Mint valamiféle végzet, olyan érthetetlen és mégis bizalmatlakító hatalomként nehezedik ránk. A tudattalan mélyéből száll fel bennünk. Olyan, mint a szeretet: belső szükségesség, önként magunkra vállalt kényszerűség, amely az embert — ha egyszer megtapasztalta — teljesen hatalmába keríti és nem ereszti el többé. Így az a belátás is, hogy a lényeg, a lényegileg megválaszolható illetően nincs véglegesség, vagyis a kétség is hozzátartozik az ilyen egzisztencia lényegéhez. A keresztény gondolkodónak minden válaszra a lelkét kell rátennie. És még akkor sem tudja, igaz-e felelete. Néma imája mindig ez marad: „Uram, hiszek, segíts hitetlenségemen!“

Ezzel egyben a „reményben való gondolkodás“ másik alapfeltételét is érintettük: az *elnémulni-tudást*. A kinyilatkoztatás, keresztény szemlélődésünknek „tárgya“ nem hézag nélküli rendszer, hanem sors. Az ember sorsa Istennel és — ez Krisztusban válik világossá — „Isten sorsa“ is az emberrel. Ehhez még azt is meg kell fontolnunk: Isten csak annyit nyilatkoztatott ki, amennyi elegendő arra, hogy reménnyel eltelve meg merjük tenni a következő lépést a sötétségbe, bizva abban, hogy az Ő fénye továbbra sem fog kialudni számunkra. Isten mindent kinyilatkoztatott, ami segít bennünket ahhoz, hogy a mennyországba juthassunk. Mindezt, de csak ennyit. A kinyilatkoztatás sok kérdésre egyáltalán nem is ad választ. Isten egyszerűen szeret bennünket, egészen a keresztig. Ez az önmagát feláldozó szeretet Isten végső „kinyilvánulása“; s egyben annak kinyilatkoztatása is, mit nem adott meg Isten a kinyilatkoztatásban. Sajnos, éppen azok a kérdések a minket legjobban gyötrő kérdések, amelyekre a kinyilatkoztatás nem adott választ. Így pl. a szenvedés kérdése, amelyet a Szentírás sehol sem fejt ki „elméletileg“. Jób könyve nem más, mint az embernek elnémulása a szenvedés előtt.

Az emberek gyakran megkísérlik, hogy a szenvedést észérvekkel igazolják, pl.: a szenvedés az élet szempontjából éppen olyan fontos, mint az árnyék és a sötétség a fény számára, ti. hogy a fényt még jobban „kiemeljük“. Ha csak ez a nyomorúságos, elkopott és felületlen vá-

laszunk lenne a szenvedésre, akkor minden okunk megvolna a lázadásra. Ha valaki csak egyetlen egyszer is látott szenvedő, a halál kínjaiban fetregő, segítségért hozzánk kiáltó gyermeket, akin nem tudtunk segíteni, az egyszersmindenkorra megértette, hogy a világ minden szépsége, a teremtés minden öröme és ragyogása nem tudja igazolni egyetlen gyermek szenvedését sem! Mi, keresztények, azonban nem hallgathatunk azokra, akik mindent meg akarnak „magyarázni“, akik éppen akkor tartanak készen gyors választ, amikor nincs igazi feleletük. Valljuk meg inkább, hogy nem értjük Istent. Hogy nem tudjuk megérteni, miért teremtette Isten a szenvedést, annyi és oly értelmetlen szenvedést. Nem tudjuk felfogni, miért telítődött Krisztus szeme életének végén, a kereszten annyi fájdalommal és könnyel, hogy e pillanatban még Ő sem ismerte fel Istent. Isten nem „feleletet“ ad az emberi szenvedésre, hanem egyszerűen magára veszi. Engedi, hogy az őt körülvevő szenvedés tengere belehatoljon az Ő saját — emberré lett — egzisztenciájának belsejéig.

Máténál ezt olvassuk: „Egyszers csak szomorkodni és gyötrődni kezdett.“ Márk még erőteljesebben fejezi ki magát: „Egyszerre csak remegni és gyötrődni kezdett.“ Lukács azt írja, hogy Krisztuson „halálfélelem vett erőt“. Krisztus testi-lelki egzisztenciája az olajfák-hegyi agóniában annyira az élet beszűkülésének kiáltásává lett, hogy „verejtéke, mint megannyi vércsepp hullott a földre“. Istennek e tette előtt elnémul minden kérdés, bár mindez még nem igazolja a szenvedést. Ez az elnémulni-tudás a reményben való gondolkodás teremtő eseményeihez tartozik. A legszebb és valóban segítő szavak sokszor a szenvedéstől áthatott *hallgatásban* születnek meg. Isten olyan embereken keresztül beszél nekünk, akik szenvedtek, akik keresztülmentek az emberi ínség magányosságán. A szenvedés kiválasztás és küldetés lett számukra: minden szenvedéssel bensőleg öszekötte érzik magukat. Isten azért engedte meg, hogy megtapasztalják az emberi nyomorúságot, hogy egyszer majd leülhessenek egy másik ember mellé, benső fogságának szürke priccére, és azt mondhassák: „Remélj! Nem vagy egyedül!“ Az ilyen ember valóban „kivívta“ magának azt a jogot, hogy mások szenvedését hordozza.

És itt merül fel a „reményben való gondolkodás“ harmadik előfeltétele, a *testvériesség*. A kérdező és a kérdésében elnémuló ember mélységesen megszenvedte a felületes rendszerezések hiábavalóságát. Ismeri az emberi törekvés *kilátástalanságát* valami maradandó és végleges megalkotására. Ezért nem ítél el senkit, nem bírál, a világot nem osztja barát és ellenség, a rokonszenvesek és ellenségesek táborába. Belső tapasztalatból — és nemcsak elvont bizonyítékok gondolati következtetése alapján — tudja, hogy Krisztus valóban minden emberért szenvedett és halt meg, s hogy mindenkinek reményt akart adni.

Minden ember Krisztus szelíd uralma alatt áll, Hozzá tartozik, elidegeníthetetlen tulajdona.

A reménykedő keresztény mélységesen megilletődik attól az egzisztenciális merészségtől, amellyel Krisztus országának feltételeit, a remélt Isten-közvetlenséget leírja: Krisztus egyetlen szóval sem említ Istent magát, *csupán az embert*, akinek enni adtunk, akinek italt nyújtottunk, akinek szállást szereztünk, akit felruháztunk, akit betegségein vagy börtönében meglátogattunk. Ez a gondolat Jánosnál hallatlan radikalitást kap: Isten azért szeretett bennünket, „hogymi is szeressük egymást. „Mintha Krisztus nem is törődne azzal hogy őt kifejezetten elismerjük és szeressük. A felebaráti szeretet már elegendő számára. Isten iránti szeretetének konkrét megvalósításaként az ember számára nem marad más, mint — itt a földön és odaát az örökkévalóságban — a felebarát. Lényegében tehát rászorul a felebaráti szeretetre, mint olyan feltételre, amely a hitet egyáltalán lehetségessé teszi. Nincs más út az ember számára, s nincs más út a keresztény gondolkodás számára sem. A végső odaadás, a teremtmény irányában megvalósított szeretet, amely nem más, mint véges odahajlás a szorongatott helyzetben lévő és mégis boldogító „másik“-hoz: mindez már eleve Isten iránti szeretet, remény, hit és imádság. Mindaz, aki becsületesen szeret, közvetlen belátással éli meg Isten valóságát, még akkor is, ha eddig sohasem hallott róla. Isten annyira szentnek tartja a véges szeretetet, hogy az emberi, sőt a keresztény egzisztenciából — a hitből, reményből, szentségekből, imádságból és egyházból — a végső időben semmi sem marad meg, csak éppen ez a véges szeretet.

Ki keresztény? Keresztény mindaz, aki belemerült *Krisztus érzésvilágába*. Olyan emberek, akik a keresztséget vagy teljes szentségi formájában (vízkeresztség), vagy életük maradéktalan odadobásával (vérkeresztség), vagy pedig burkoltan, gondolataiban még artikulálatlan, sőt a jelen pillanatban talán nem is artikulálható mély vágyból (vágykeresztség) vették fel. A legkevésbé feltűnő megmozdulás ember-testvéreink felé már Krisztus érzésvilágának elsajátítását, az egyházhoz való tartozás „votum implicitum“-át jelenti. Az egzisztencia megmozdulása ez, amely az egész világalakulásba, az emberiségnek mindig felfelé ívelő akaratába vezet bele, a végső áttörésbe, Krisztus „exodus“-ába: a feltámadásba. Keresztények azok az emberek, akik — Szent Pál fogalmazását használva — „a feltámadás dinamikáját“ hordozzák magukban, akik „Krisztus szenvedésének közösségébe“ léptek és életükben megvalósítják „Krisztus halálának képmását“; röviden: *azok, akik remélnék*. Ezekről szabad hinnünk, hogy megérik „a holtak feltámadását“. Ezek az emberek mind tagjai az egyháznak, a világ-üdvösség csúcsának, függetlenül attól, hogy számot tudnak-e adni erről önmaguknak, vagy hogy ezt a tagságot még biblikus artikulálatlansággal élék-e meg.

Ilyen értelemben ez az axioma — „extra ecclesiam non est salus“ („az egyházon kívül nincs üdvösség“) — a keresztény hittan egyik legfelszabadítóbb tanítása. Ha ezt az elvet a logika legelemibb szabályai szerint gondoljuk végig, akkor más olvasási módhoz jutunk, olyanhoz, amely már nem nyomasztó vagy megbotránkoztató, hanem mélységesen felszabadító. Egy általános érvényességű és kizáróértelmű mondatnak ugyanis akkor is meg kell tartania igazság-tartalmát — persze, pozitív értelemben —, ha „visszafelé“ olvassuk. Tehát így: „Mindenütt, ahol üdvösség van, ott van az egyház“ („Ubi salus, ibi ecclesia“). Ebben az értelemben ez a sokszor támadott tan nagyszabású szabadságlevéllé lesz. Nem felszabadító gondolat-e, hogy az egyház mindenütt ott van, ahol egy ember szívének becsületességében igazra és jóra törekszik, ahol egy „nagyobb“ reményében odaadja, a felebarát szolgálatában kiüresíti, vagy egy „ügy“ szolgálatába maradéktalan beleveti önmagát? Minden ilyen alkalommal üdvösség fakad tehát; mindenütt jelen van az egyház, talán sokkal inkább, mint ahogy véljük vagy el akarjuk ismerni.

Végül még a *kritérium* kérdését kell felvetnünk. Hogyan, milyen mérce alapján ítélni meg egy-egy keresztény a maga „megértett reménység“-nek őszinteségét? Milyen kritérium segítségével mérhetjük meg azt az őszinteséget, amely egyedül ad örök értéket cselekvésünknek?

Annak alapján, amit eddig mondtunk, mindenekelőtt a *vértanúságot* kell ilyen — mégpedig egzisztenciális értelemben egyedül érvényes — mércének tartanunk. Hans Urs von Balthasarnak hálásaknak kell lennünk, hogy a keresztény egzisztenciának erre a lényeges szempontjára felhívta figyelmünket egy polémikus, mégis a lényegre törő írásában, amely a „Cordula, oder der Ernstfall“ címet viseli. A keresztény egzisztenciának mindig a vértanúsággal kell vonatkozásban állnia. Csak az, amiért meg tudok halni, csakis ez alkotja meggyőződése magvát, csak ennek van örök értéke életemben, imádságomban és gondolkodásomban. Közben azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy ennek a „meghalás“-nak nem kell feltétlenül a szó szoros értelmében vett halálnak lennie, lehet, hogy csupán a napi felmorzsolódásról, embertestvéreink egyszerű szolgálatáról, vagy esetleg csak a „sikertelenségre való elhivatottság“-ról van szó. Egyetlen keresztény sincs arra hivatva, hogy végiggondoljon minden titkot, hogy elmondja az egyház minden imáját, vagy hogy mindent egyforma határozottsággal képviseljen. Megvan az a joga és kötelessége, hogy a misztériumnak csupán abba a részébe mélyedjen bele, amelyre teljes odaadással hivatást érez. Ez lesz azután egyéni kegyelmi életének *karizmatikus egzisztenciája*, egyéni „theologia orans“-a, imádsággal telített elmélkedése. Mondd azt, gondold végig azt, mélyedj bele abba, amit életed áldozatával át szeret-

nél menteni az örök beteljesülésbe, a „megvalósított remény“ birodalmába. Tedd azonban mindezt Krisztus magatartásában, a vértanúk magatartásában, a vértanúk magatartásának mintájára: kiszolgáltatottságban. Ezen a kiszolgáltatottságon múlik minden, a „nem-küzdeni“ és a „nem-diadalmaskodni-akarás“-on. Krisztus kintól vonagló, kiszáradt ajkának néhány töredékén múlik: a kereszten kimondott szavakon. Nem-viszozni, nem-ellenállni, görcsös erőlködés nélkül felülemelkedni a világon — ebben rejlik az érett és fenntartás nélküli keresztény egzisztencia mélysége. Olyan magatartás ez, amely a világon oly sokszor bukásra van ítélve, amelyből azonban örök hazánk, a mennyország, fog kinőni. Ebből a szellemből és ezekből a feltételekből kiindulva kellene a mai keresztényeknek hitük titkain elgondolkodniok. S eközben talán felvillan majd azoknak a szavaknak szépsége, amelyeket Antiókiai Ignác írt hittestvéreinek Rómába: „Most tanulom meg, hogy megbékélyozottként semmit se kérjek. Azt kerese, aki meghalt értem. Azt szeretném, aki értem feltámadott. Születésnap előtt állok. Engedjétek tiszta fényt merítenem! Odaátra megérkezve, végre ember leszek. Engedjétek, hogy Istenem szenvedésének utánzója legyek. Ha valaki Őt hordozza magában, meg fogja érteni, mit akarok, s imádkozni fog értem, hogy eljussak őhozzá.“ Ez a tanúságtételként megélt „remény teológiája“!

Ennek a magatartásnak semmi köze a világtól elfordult rajongáshoz. Ellenkezőleg! Csak ilyen magatartással lehet a világot valóban komolyan venni. A kereszténynek (először is) meg kell győződnie arról, hogy *földi léte igazában véve jelentéktelen*, s hogy erre az életre egy örök-kétartó boldogság és öröm állapota következik. Az egész világmindenséget meghaladó Istenből él és mindinkább beljebb hatol ebbe az Istenbe. Reményében — vagyis egzisztenciájának lényeges vágyakozásában — már megérkezett „odaátra“. Gondolkodását tehát semmi sem rendítheti meg. A földön nincs maradandó városa. Krisztus magával vitte az ő életét is. De éppen ez a maradéktalan felülemelkedés a világon, a keresztény embernek ez a „világfelettsége“ magyarázza meg, miért kell ennek a kereszténynek belépnie a világba, annyira, hogy közben majdnem elfelejti a mennyországot. Ami ugyanis a világot igazában „alkotja“ az az, amit tekintélyre, sikerre és önigazolásra való tekintet nélkül, más szóval: amit emberi jóságban viszünk végbe. Mivel Isten nagyobb mindennél és éppen ezért mindenütt, meg a legjelentékeltenebb dolgokban is megtalálható. A világ minden útján találkozhatunk Istennel. Az ilyen magatartásból állandó helyzenléti állapot alakul ki, amely szeretné Isten hívását minden helyzetből „kihallani“, a felebarát szolgálatára való alapvető késég, a szív nyíltsága mindennel szemben, ami él és ami van. A kereszténynek az a feladata, hogy mindenben, még a legkisebb dolgokban is Istent keresse. Közben, persze, elég erejének kell maradnia ahhoz is, hogy elégedetlen legyen.

Az a kötelessége, hogy ne legyen „maradandó városa“, csak a „nyugodt“ Isten felé való nyughatatlan vándorlásban. Semmi sem elégítheti ki, ami nem Isten. Élete — itt a földön és odaát az örökkévalóságban — soha véget nem érő vándorlás a végtelenbe. Minden töltekezés csak kezdete egy újabb keresésnek. A legnagyobb, a legszebb, a legszentebb sem elég nagy, elég szép és elég szent számára. Paradox megfogalmazással: nem engedi magát beszűkíteni semmiféle nagyságtól. Vágya, reménye mindig meghaladja a legteljesebb megvalósulást is.

Másrészt: vágyának nagyságát mindig a földi valóság kicsinységébe kell „belerejtenie“. Mindent, még a legszerényebb eszközt is használhatónak kell minősítenie, ha Istennek szolgálhat vele. Reménye mindig nyitva áll felfelé, nyitva a mindig nagyobb felé. Egzisztenciájának igazi mértéke a mértéktelenség. Ennek ellenére reményének a *földi-elérhető kicsinységébe* kell bezárva lennie. Aki mindkettőt meg tudja valósítani életében — a nagyban való mértéktelenséget és a kicsinnyel való megelégedettséget —, az éli meg a keresztény reményt a maga sajátos emberi valóságában. „Nem hagyni magát beszűkíteni a legnagyobb által és mégis beszűkülni a legkisebb keretei közé is“ — ez lenne a keresztény gondolkodás és egzisztencia találó meghatározása. Nyugalom a nyugtalanságban, béke a békétlenségben, saját szűkösségünk elfogadása és vég nélküli vágyódás a határtalan felé, megelégedni a legjelentéktelenebbel is és állandóan a tökéletesebb felé törekedni: ebben van annak a magatartásnak a lényege, amelyet Krisztus a keresztény tökéletesség alaptörvényeként előttünk megélt. Az ég és a föld közötti minden feszültség dolgozik az ilyen emberben.